

Kirkegården som bærer af en kulturarv i en ny tid

Af Elof Westergaard

Formand for Foreningen for Kirkegårdskultur, biskop

Fra den 14. til den 16. september 2022 blev Nordisk Kongres afholdt i Tampere i Finland. Konferencen var som mange andre arrangementer på grund af covid-19 blevet udsat et år. Nu lykkedes det.

Konferencen var arrangeret i regi af NFKK, Nordisk Forbund for Kirkegårde og Krematorier. Jeg har sammen med formændene for Foreningen af Danske Kirkegårdsledere, først Jens Zorn Thorsen og de sidste par år Rikke Nørulf, været med til fra dansk hold at arrangere konferencen.

Bestyrelsen for NFKK – to repræsentanter fra hvert af de nordiske lande – mødes et par gange om året og udveksler problemstillinger vedrørende kirkegårdsspørgsmål i Norden. Det er utroligt lærerige og meget inspirerende møder. Vi har desuden til opgave netop at arrangere en konference hvert fjerde år i nordisk regi. Den næste nordiske konference vil blive i 2025, og værtskabet vil da tilhøre Sverige. Rikke Nørulf og jeg deltager også i planlægningen af den næste konference.

Konferencen i Tampere havde som tema kirkegården som kulturarvsbærer i en ny tid. Jeg havde glæden af at indlede denne konference og fik her lejlighed til at rejse en række problemstillinger vedrørende kirkegårdskulturen i Norden. Det er vigtigt at pege på de fælles værdier, der findes i de nordiske lande i kraft af den evangelisk-lutherske arv og af de demokratiske samfund, vi har opbygget og lever i.

Fælles for de nordiske lande, som i de sidste årtier har bevæget sig fra monokultur til multikultur, er en kirkegårdskultur, som har plads til og er præget af et mangfoldigt fællesskab. Alle kan, hvis de ellers ønsker det, blive begravet på den lokale kirkegård uanset baggrund, religion og kultur. Et fæl-

lestræk hos de nordiske landes kirkegårdsledelser er da også ønsket om i så høj grad som muligt at imødekomme de pårørendes ønsker. Der er plads til alle. Mulighederne er således til stede for en stadig udvikling af de fælles kirkegårdsanlæg, også i et mere multikulturelt og mangfoldigt samfund.

I foredraget i Tampere tog jeg udgangspunkt i arbejdet i Foreningen for Kirkegårdskultur i forbindelse med udgivelsen af *Gravskrift eller ...* (2017). Jeg fortalte om anliggendet og præsenterede derpå kort de to bøger, som jeg har udgivet i 2022, nemlig *Skabt, skrøbelig og håbefuld. Om hvorfor det er godt at gå en tur på kirkegården og engang ende der* samt *Memento Vitae. Betragtninger om død og liv*.

Med afsæt i en række billeder, som jeg har taget ved besøg på kirkegårde rundt om i Norden, søgte jeg da at pege på tendenser i tiden. Det er ganske vist subjektive betragtninger, men kirkegårdskultur som al kultur afspejler samtiden, ja, udgør manifestationer af samtidens forestillinger om individ, samfund og natur.

Nogle få af disse billeder og mine betragtninger om dem vil jeg gerne præsentere i denne artikel.

Østre Kirkegård, Horsens.
Foto: Elof Westergaard,
2022.

Billedet af en kirkegård med solitære træer og enkelte gravsteder fortæller om en kirkegårdskultur under forandring. Den kirkegård, som jeg voksede op med (jeg er født i 1962), findes stort set ikke mere. Det var den kirkegård, der afspejlede parcelhuskvarteret, og den er væk i dag. Som det ses på billedet fra Horsens Østre Kirkegård er gravrækkerne skrumpet ind og forsvundet, og kirkegården er nu præget af større græsarealer.

Asfaltvejen i billedets forgrund og den velplejede og velordnede grønne kirkegård afspejler det samfund, vi lever i. Et samfund præget af lige dele rationalisme og romantik. Den tyske sociolog Andreas Reckwitz taler om et samfund, hvor rationalisering, teknificering samt planlægning er i højsædet.

Kolumbarium, Svendborg Kirkegård. Foto: Elof Westergaard, 2022.

De fleste døde bliver begravet meget enkelt i dag. Gravminderne er oftest små plader i græs eller en lille sten, hvis der overhovedet bliver sat noget på gravstedet. Indimellem kan det modsatte ske. Det kan være ganske overvældende, hvor meget der placeres på et gravsted. Et lille rum kan som i dette tilfælde – en urne placeret i et kolumbarium – være fyldt af mange forskellige genstande: fotos, hjerter, blomster, figurer og skilte. Ud over at understrege en dyb sorg og et stærkt savn fortæller et sådant gravminde måske også noget om den tid, vi lever i. Det er igen den tyske sociolog Andreas Reckwitz, som bedst sætter ord på det, en sådan markering kan repræsentere. Han skriver: "I modsætning til den industrielle modernitets 'samfund af ligemænd' antager moderniteten mere og mere form af singulariteternes samfund." I takt

med at det almene er det individuelle, vil det også afspejle sig på kirkegården. Er vi gode nok til at give plads til, at det særlige er blevet det almindelige?

Hvor ønsker man i dag at blive begravet? I skoven i en mere vild natur, siger de fleste. Vi har ændret natursyn. Vi ønsker ikke at ligge i en have, men i en skov og i en mere vild natur.

Skogskyrkogården,
Stockholm.

Foto: Elof Westergaard, 2020.

Nogle steder i Norge er det fjeldet, hvor man ønsker indholdet af urnen strøet ud, andre steder, som i Danmark, er det havet, som trækker.

Det er attraktivt at blive indoptaget i naturen, ja, det rummer for mange en udtalt poetisk skønhed. Et paradoks synes at være, at jo mere urbaniseret befolkningen bliver, desto mere søger vi den vilde natur. Det påvirker også kirkegårds-kulturen. Klaustrofobien over tanken om at skulle ligge på en kirkegård synes ligefrem at vokse. Det er en udfordring, når man betænker, hvad vi kan lære af et kirkegårdsbesøg.

Den franske historiker og sociolog Bruno Latour skriver i disse år indsigtfuldt om, hvor vigtigt det er, at mennesker genopdager jorden og forstår sig selv som jordbundne væsener. Man kan aldrig trække en streg mellem en organisme og dens omgivelser. Mennesket er virkelig en levende del af naturen. Men udfordringen er så midt i denne nødvendige grønne omstilling at fastholde blikket for menneskets værdighed og værdi.

Det er svært at glemme dette kolumbarium inde midt i Stockholm under en af byens centrale kirker. Se de mange hvide sedler, der hænger på de enkelte gravhylder! Der står det samme på skiltene: "Gravrättsinnehavavare saknas. Kontakta församlings- eller columbarieexpeditionen ...". Der mangler pårørende til disse gravsteder. Familierne kan naturligvis være væk og borte. Det sidste familiemedlem er måske for længst død, men de mange hvide sedler afspejler

Kolumbarium, Stockholm.
Foto: Elof Westergaard.

Hólar, Island. Foto: Elof Westergaard, 2022.

måske også, hvordan det moderne menneske i stigende grad lever i en kultur præget af acceleration, og hvor glemslen hurtigere sætter ind. Familieforhold ændrer sig. Par bliver skilt, og familierne bliver dermed mere vidtforregnede. Vi flytter desuden rundt, bor ikke det samme sted som vores forældre, børn og børnebørn. Hukommelsen forekommer endvidere at være kort. Urnerne bliver hurtigt tilovers, de er sat ind på en hylde og dermed også snart ude af sind og tanke.

I det nordvestlige Island ligger Hólar, en mindre landsby med domkirke og universitet. Hvad der slår en ved et kirkegårdsbesøg, er, at mange af gravstenene er gamle og har stået på kirkegården i mange år. I Danmark står gravstenen på graven, så længe de pårørende betaler. På Island er der 75 års gravfred. Jeg er ikke nostalgiker og ønsker ikke, at kirkegården skal være et statisk og uforanderligt sted, men der er nu noget rigtigt ved den lange fredningstid. Det har måske ligefrem større samfundsmæssig betydning, end vi umiddelbart tænker på, at et gravsted bliver bevaret længe. Urbanisering finder også sted på Island, primært som en befolkningstilvækst i Reykjavik, men hvis gravstenen over dine bedsteforældre stadig står på kirkegården i den by, du kommer fra, vil det så ikke styrke sammenhængskraften i et land?

Gravsten over forfatteren Lars Ardelius, Gotland. Foto: Elof Westergaard, 2016.

For nogle år siden på Gotland stødte jeg på den svenske forfatter Lars Ardelius' gravsted. Han udgav i 1990 sammen med vennen P.C. Jersild bogen *Slutet* (på dansk *Afslutningen – tanker om døden* (Samleren 1990)). Ardelius skriver eksistentielt og vedkommende i denne udgivelse om menneskets livsvilkår og døden. Et sted spørger han sig selv om følgende og svarer derpå også selv:

”Mere end en gang har jeg spurgt mig selv, om det på nogen måde kan anses som meningsfyldt at dvæle ved tilintetgørelsens bistre virkelighed. Ifølge den kristne tradition er svaret et uforbeholdent ja.” (s. 41)

Ardelius' gravsten udfolder for mig at se dette ”ja”. Ud over hans eget navnetræk, hans indhuggede underskrift, titel og fødsels- og dødsår står der med store blokbogstaver:

JAG VAR DU ÄR

Det er sandt. Ardelius ligger begravet under stenen. Han var, mens den besøgende, som står foran stenen, fortsat er levende. Sådan i live står man da og bliver mindet om både dødens komme og det, at ens hjerte stadigvæk banker. Det er vel netop kirkegårdens til stadighed fornemste opgave både at kalde et *memento mori* og et *memento vitae* frem i os.

En af de meget stemningsfyldte kirkegårde i de nordiske lande er den gamle kirkegård i Reykjavik. Gravminderne vidner ganske vist om en svunden tid, men de mange gravsten sammen med træerne og mindestenene gør det til et særligt vedkommende sted at gå. Her får man blik for den islandske

historie, for menneskers liv, og man bliver mindet om både livets forgængelighed og det glædelige i at dele verden sammen med nogen. Lærte vi noget af covid-19, så var det måske netop betydningen af det menneskelige fællesskab. Det fællesskab kan kirkegården både stærkt og vedkommende give plads til også i fremtiden.

Reykjavik, den gamle kirkegård. Foto: Elof Westergaard, 2022.

Hvad er så fremtiden for kirkegårdene i de nordiske lande? Jeg er grundlæggende håbefuld, men der er en stor opgave i at vise, hvad kirkegården tjener til. Det handler om fortsat at tydeliggøre, hvad de nordiske kirkegårde kan. Her kan alle døde ligge, uanset køn, kultur og religion. Der er plads til alle. Kirkegårdene er inkluderende fællesskaber præget af den mangfoldighed af identiteter, som findes i vores samfund. Sådan skal det fortsat gerne være.